

VOCAL - a Corvina könyvtárak osztott katalogizálási rendszere

Bakonyi Géza

Az osztott katalogizálás lehetséges bevezetésének környezete Magyarországon

A kilencvenes években – köszönhetően a növekvő pályázati lehetőségeknek, az egyre magasabb szintű szakmai ismereteknek és szakmai tájékoztatásnak – egyre több könyvtárban telepítettek integrált könyvtári rendszert. Mára lényegében minden jelentősebb felsőoktatási, megyei és városi könyvtárban találunk valamilyen rendszert, sőt a kisebb könyvtárak is rendelkeznek olyan szoftverekkel, amelyek a legfontosabb könyvtári munkafolyamatok automatizálását legalább részben segítik.

A hangsúly ezeknek a rendszereknek a beszerzésénél elsősorban azon volt, hogy lehetőség legyen a hagyományos könyvtári munkafolyamatok (beszerzés, feldolgozás, kölcsönzés és folyóiratok érkeztetése) gépesítésére és integrálására (az egyszer bevitt adatok későbbi többszörös felhasználására). További fontos szempont volt az ár (ennek csökkentése

érdekében a könyvtárak sokszor fájdalmas kompromisszumokra is kényszerültek: nem fizettek karbantartási díjat, nem vették meg az összes modult, a kiegészítéseket, s csak a minimális egyidejű felhasználói számra vették meg a rendszert; a szükségesnél valamivel gyengébb hardver eszközöket vettek a későbbi bővítés reményében). S ugyancsak számításba vették, hogy a rendszert szállító cég mennyire meggyőző referenciákat tudott felvonultatni az adott könyvtár régiójában vagy típusában. Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetjük, hogy csak a legnagyobb szolgáltató könyvtárak engedhették meg maguknak, hogy figyelembe vegyenek olyan szakmai szempontokat is, amelyek a kilencvenes évek elejétől kezdve egyre inkább jellemzik az integrált könyvtári rendszerek negyedik generációs piacát és alapvető tendenciának számítanak a jövőre nézve is:

- ☞ Egyre rugalmasabb kliens/szerver architektúra: a Windows, Linux vagy Java kliensek ugyanah-

hoz a (SQL RDBMS alapú) szerver programhoz kapcsolódva képesek a legkülönbözőbb felhasználói igényeknek is eleget tenni (eltérő feldolgozási formátumok közti választás, eltérő karakterkészlet lehetséges alkalmazása, különböző keresési űrlapok, rendezési és egyéb segédletek használata stb.)

- ☞ Nemzetközi hálózati, számítógépes és könyvtári szabványok alkalmazása a rendszer belső és külső kapcsolataiban, különös tekintettel a Z39.50 szabványcsaládra, a MARC formátumok közti konverziókra és a diakritikus jelek, különböző nyelvekhez tartozó karaktertáblák (Unicode) alkalmazására
- ☞ Nyitottság a más típusú szegmentált adatbázisok, illetve teljes szövegű digitális dokumentumok feldolgozási szabványaira: EDI (Electronic Data Interchange), Dublin Core (metaadatok), DTD (TEI alapú szövegfeldolgozás), SGM/XML (MARC formátumú, illetve szöveges dokumentumok), HTML és URL szintaxis (Internet dokumentumok feldolgozása)
- ☞ Komplex könyvtári informatikai (szakértői) rendszerhez való illeszkedés lehetősége
- ☞ Külső adatbázisokban található adatok átvétele; osztott katalogizálási rendszerekben való mindennapi részvétel lehetősége.

Kell-e osztott katalogizálás?

A felsoroltakból itt elsősorban az osztott katalogizálási rendszerek kialakításának a lehetőségét fogjuk vizsgálni. Ugyan a magyar elméleti szakirodalom számtalan alkalommal foglalkozott egy magyar osztott katalogizálási rendszer kialakításának lehetőségével,

és a műszaki könyvtárak kísérletet is tettek egy ilyen rendszer (OSZKÁR) kialakítására – mind ez azonban csak elméleti alapokon maradt mindaddig, amíg a magyar könyvtárakban telepített és használt könyvtári rendszerek száma meg nem haladta a kritikus értéket. Tulajdonképpen ma is kérdés, hogy elérkezett-e az idő a magyar könyvtárak számára egy osztott katalogizálási rendszer létrehozására: ha megnézzük az egyes könyvtárak számítógépes katalógusaiban található bibliográfiai és példányrekordok számát és a minőségét, az eredmény el fog minket bizonytalanítani.

A felmérések és a tapasztalat azt bizonyítják, hogy ezeknek a rekordoknak a száma a legtöbb esetben alig éri el azt a kritikus értéket, amelynél is érdemes lenne az adott könyvtárban beindítani a számítógépes kölcsönzést. Többféle számítás is létezik erre, de talán elfogadhatjuk a teljes példányszám 1/3 részét viszonyzámként – figyelembe véve, hogy a számítógépes feldolgozás általában a leggyakrabban használt könyvekre terjed ki. (Persze találunk olyan könyvtárakat is, amelyek először a legértékesebb állományukat dolgozták fel – az ő esetükben ez a számítás nem igaz.) Ilyen könyvtár csak nagyon kevés van a magyar könyvtárak között – s az ő esetükben sem mindig „tisztá” a katalógus: sok a duplum, a nem monografikus anyag (elsősorban analitikus feldolgozással lehet felduzzasztani egy katalógust). Természetesen a kölcsönzésre való utalás itt csak a viszonyítást segíti.

Ugyanakkor éppen a telepített rendszerek viszonylag magas számához képest alacsony rekordszám bizonyíthatja a legmeggyőzőbben, hogy éppen itt az ideje egy magyar osztott katalogizálási rendszer kialakításának. Az újabb pályázatok révén egyre nagyobb számban bekapcsolódó kisebb közkönyvtárak (sokszor a viszonylag elszigetelt kisebb felsőoktatási könyvtárak is) minden bizonnyal egyre szívesebben látnák, ha a számukra jelentős áron megvásárolt integrált rendszer tényleges használatához segítséget kapnának ezen a területen is. Amennyiben

a rendszer beüzemelése után nagyobb számban – s nem csak egyesével – tölthetnének át rekordokat a saját rendszerükbe, a számukra viszonylag magas beszerzési és telepítési rendszerköltségek hamar megtérülnének.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az elmúlt évtizedben a könyvtári intézményrendszer átalakulása megszüntette azokat a lehetőségeket és struktúrákat, amelyeket a könyvtári és olvasó felhasználók az eddigiekben – igaz, jóval alacsonyabb és más összetételű példányszám mellett – élvezhettek. Elsősorban a központi katalógusokra és lelőhelyjegyzékekre gondolok. Ezeknek a szolgáltatásoknak a részleges hiánya egyre inkább érzékenyen érinti egy országos dokumentumellátó rendszer és adminisztráció használatára vágyó könyvtárakat, illetve a könyvtárközi kölcsönzést igénybe venni szándékozó olvasókat.

Osztott katalogizálási kísérletek

A műszaki könyvtárak osztott katalogizálási kísérletről már volt szó: ennek gyakorlati megvalósulását véleményem szerint nem annyira az elméleti vagy gyakorlati előkészítettség hiánya, inkább a megfelelő számítástechnikai környezet és kultúra hiánya akadályozta meg.

A lehetséges könyvtári együttműködés szempontjából két – részben piaci – tényező játszott jelentős szerepet a kilencvenes évek elejétől. Az egyik kétségtelenül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Új Könyvek) és nyolc nagy megyei könyvtár vezetésével az INFOKER által a közkönyvtárak számára kifejlesztett Textar, majd TextLib (illetve a későbbiekben más területen az Orbis) és a hozzájuk kapcsolódó adatszolgáltatás volt, amelyet nagyon sok közkönyvtárban – éppen a későbbi együttműködés reményében – megvettek és telepítettek. Ennek minden ötletessége és kidolgozottsága mellett is

óriási hátránya volt, hogy nem számolt az egyre meghatározóbb hálózati (Internet, WWW stb.) és könyvtári (MARC, CCL, Z39.50) szabványok gyors elterjedésével és egyre meghatározóbbá válásával.

A másik tényező azok a külföldön kifejlesztett integrált rendszerek jelentették, amelyeket a nagyobb felsőoktatási és szakkönyvtárak vásároltak meg és vettek használatba. Ezeket a rendszereket eleve olyan, fejlettebb könyvtári infrastruktúrával rendelkező környezetben fejlesztették ki, ahol a könyvtárak közötti együttműködés alapfeltételnek számított. Ezek a rendszerek (ALEPH, Voyager, OLIB, Horizon) valamilyen formában rendelkeztek egy olyan konfigurálási lehetőséggel, hogy az azonos rendszert használó könyvtárak minden különösebb nehézség nélkül – ugyanazokat a kliens eszközöket használva (OPAC, MARC editor, katalogizáló űrlap) – elérhessék egymás számítógépes katalógusát és annak rekordjait felhasználhassák. Ezeknek a rendszereknek az újabb verziói már tartalmaznak egy olyan Z-szerver telepítési lehetőséget is, amelynek segítségével bármilyen más (ugyancsak Z-szerver „kompatibilis”) számítógépes katalógus elérhetővé és rekordjai átvehetővé válnak. Ezek a megoldások ugyan alapvetően különböznek az osztott katalogizálás módszereitől, de mégis egy nagyon fontos lépéssel előbbre viszik az alkalmazó könyvtárakat: megtanítják őket arra, hogy mit jelent egy nagyobb szakmai közösségben dolgozni.

MOKKA

A Magyar Osztott Katalogizálási Rendszert megvalósító egyesület megalakítása és az alkalmazott módszer egy szűk, a minisztérium által koordinált szakértői gárda és a JATE Egyetemi Könyvtár vezetője, *Mader Béla* nevéhez kötődik. Az ötlet lényegében az előbbiekből vázolt tendenciákból levonható tanulságok és néhány konkrét pályázati

lehetőség felismeréséből fakadt. A MOKKA néven közismert projektben jelenleg 17, a magyar könyvtári szolgáltatások terén jelentős szerepet betöltő nagykönyvtár vesz részt és a két évvel ezelőtti tender múlt évi elbírálása után lassan a megvalósítás felé közeleg. Az elképzelés szerint a MOKKA lényegében egy olyan központi katalógus, amelynek alapját a Dynix cég által szállított rendszer fogja képezni. Tekintettel arra, hogy a tagkönyvtárak eltérő rendszereket használnak, nem lehetséges annak a klasszikus megoldásnak az alkalmazása, amelynek során a résztvevő könyvtárak mindegyike a központi katalógusba közvetlenül katalogizál, és minden körülmények között onnan tölti le a számára szükséges bibliográfiai rekordokat.

A számítógépes hálózati technológia rohamos fejlődése felvetette annak a lehetőségét is, hogy a magyar osztott katalogizálási rendszer a virtuális osztott katalogizálási rendszert telepítse. Ez azt jelentette volna, hogy a tagkönyvtárak számítógépes katalógusaiban található rekordokat nem töltik be egy fizikailag is létrehozott központi katalógusba, hanem csak egy olyan közös felületet dolgoztak volna ki, amely lehetővé tette volna az egymás katalógusaiban található bibliográfiai rekordok pontos visszakeresését és átvételét. A felhasználó számára ebben az esetben többé-kevésbé úgy látszik, hogy létezik egy központi adatbázis, hiszen annak minden előnyét élvezheti. Mindenekelőtt pontos információt kapott volna arról, hogy egy adott kiadás adott példánya melyik magyar könyvtárban vagy könyvtárban található meg.

Azonban három olyan érv is volt, amely nagyon erősen ellentmondott ennek a megoldásnak:

☉ A magyar hálózat csillag alakú: minden nagyobb település hálózata Budapesthez kapcsolódik, így az egymástól távolabb eső települések közti kapcsolat rosszabb és sokszor lehetetlenné is teszi a tényleges online kapcsolaton alapuló munkavégzést

☉ A könyvtári szabványok alkalmazása eltérő könyvtári szabályok kialakulásához vezetett; az egyes könyvtárak az egyes bibliográfiai és tartalmi leírási szabványokat teljesen eltérő módon értelmezték: lényegében nincs magyar katalogizálási szabályzat (ennek kellene segítenie a szabvány egyes pontjainak gyakorlati értelmezését, mint például az Egyesült Államokban az AACR2, azaz az Anglo-American Cataloguing Rules). Az ennek hiányából eredő problémákat nagyon világosan mutatja a KözelKAT: teljesen eltérő eredményt kapunk az egyes kereséseknél, ha egy adott könyvtár katalógusában keresünk, vagy egy közös keresés elindításakor. Lényegében senki nem tudja megmondani pontosan, hogy a különböző könyvtárakban pontosan mit sorolnak az egyes bibliográfiai szegmensek körébe, így az sem jósolható meg pontosan, hogy az egyes szegmensek tartalmára való keresés milyen eredményt fog adni.

☉ A számítógépes szabványok eltérő értelmezése és használata ugyancsak hasonló problémákhoz vezetett: az egyes helyeken más és más MARC és nem MARC formátumokat használnak (a magyar bibliográfiai szabványokon alapuló, az OSZK által kidolgozott HUNMARC-nak komoly ellenfele a legtöbb magyar könyvtárban alkalmazott USMARC alapú rendszerek tekintélyes rekordszáma; egyes – saját belső formátumot használó – rendszerek pedig csak nehézségek árán képesek adatokat konvertálni bármilyen MARC formátumba); az eltérő karaktertáblák használata ugyancsak nehézkessé tenné a közös hálózati munka kialakítását.

Nemzeti Könyvtár

Az elmúlt évben az Országos Széchényi Könyvtárban bekövetkezett informatikai változások árnyal-

ták a már kialakult helyzetet. Az OSZK egy olyan integrált könyvtári rendszert vásárolt, amelyet eleve nemzeti könyvtárak számára fejlesztettek ki, s amely messzemenően igyekszik kielégíteni a nemzeti könyvtáraktól elvárható igényeket. Szempontunkból két lényeges pontot emelnék ki ezzel kapcsolatban, amelyek mindegyike minden bizonnyal hatással lesz a magyar osztott katalogizálási törekvésekre.

Az egyik a nemzeti bibliográfia kérdése. Az MNB anyaga már jelenleg is elérhető és viszonylag időben elérhető mindazon könyvtárak számára, amelyek előfizettek az MNB havonta frissített floppy változatára vagy a Weben elérhető változatra. Ez a módszer azonban kissé nehézkes volt: lényegében offline megoldást jelentett. Amennyiben a megrendelő könyvtár nem HUNMARC formátumot használt, szüksége volt konvertálásra, amely tudvalevőleg soha nem tökéletes; az MNB visszamenőleges javításainak figyelembe vétele szinte lehetetlen. Az Amicus rendszer – ismereteim szerint – lehetővé fogja tenni az MNB füzeteinek online elérését és egyben a nyomtatott változat elkészítését is meg fogja gyorsítani. Minden bizonnyal az is lehetséges lesz, hogy az MNB teljes anyaga felhasználhatóvá váljék a magyar osztott katalogizálási rendszerek számára mint háttér bibliográfiai adatbázis, illetve az egységesített névalakokat tartalmazó állomány.

Másodszor: az Amicus rendszer eleve lehetőséget ad a saját rendszerrel nem rendelkező, illetve az azt beszerezni nem akaró könyvtárak számára, hogy a rendszerben osztott katalogizálást végezzenek. Ez a megoldás lehetővé fogja tenni, hogy azok a közkönyvtárak, amelyeknek elsősorban magyar kiadású könyvek adataira van csak szükségük és az eddigiekben valamilyen ok miatt nem kötelezték el magukat egyetlen más rendszert használó regionális együttműködés mellett, most megfontolják az OSZK rendszeréhez való valamilyen szintű közvetlen kapcsolódást.

A VOCAL rendszer

Az eddigiekben felvázolt tendenciák és problémák után nyilván mindenkiben felmerül a kérdés: mi szükség van egy újabb osztott katalogizálási rendszer kidolgozására és üzembe helyezésére. Az alábbiakban erre az egyszerű kérdésre igyekszünk válaszolni.

Először is tisztáznunk kell az elnevezést: a magyar könyvtári szakma által Voyagernek nevezett integrált könyvtári rendszert az azt megvásárló könyvtárak ma már egyértelműen Corvinaként jegyzik. Köszönhető ez annak, hogy a Dataware az eredetileg amerikai fejlesztésű felhasználói szoftvert már a kezdetektől fogva át kívánta alakítani a magyar könyvtári infrastruktúrának sokkal jobban megfelelő rendszerré. Ezek a változtatások (mennyiségben és minőségben) azonban olyan mértékűvé váltak, hogy a cég és a fejlesztésben részt vevő, annak trendjeit meghatározó nagy felhasználó könyvtárak inkább a teljes megújulás mellett döntöttek. Ennek eredménye a Corvina integrált könyvtári rendszer, amely már messzemenően figyelembe veszi a magyar könyvtárak által használt szabványokat, és tökéletesen követi a nemzetközi szabványokat, illetve trendeket.

Mi szükség van rá

A Corvinát használó könyvtárakat már kezdetektől jellemezte a szoros együttműködés. Köszönhető volt ez annak is, hogy a rendszert szinte elsőként vásárolta meg két olyan egyetemi szövetség – a szegedi és a debreceni –, amelyek központi könyvtárai meghatározó szerepet vállaltak a magyar könyvtári rendszerben. A KLTE könyvtára először mint második nemzeti könyvtár, majd mint nemzeti gyűjtőkörű és az Országos Dokumentumellátó Rendszerben vezető szerepet vállaló könyvtár, olyan anyag

birtokában volt, amelynek számítógépes feldolgozása létérdeke volt a könyvtárnak. A JATE könyvtára pedig már a hetvenes évektől élen járt a számítógépes feldolgozásban és a könyvtár informatikai központként való üzemeltetésében. Ennek következtében mára a két könyvtár katalógusaiban (a duplumok nélkül is) közel félmillió bibliográfiai és ennél valamivel több authority rekord található. A gépre vitt anyag nagyjából teljesen lefedi a két könyvtár által a hatvanas évek közepétől beszerzett anyagot, és így időben megelőzik az OSZK által az MNB-ben feltárt anyagot is.

Ugyancsak itt kell megemlítenünk azt is, hogy a két egyetemi szövetség könyvtárainak számítógépes állományában rengeteg olyan dokumentum feldolgozása is megtalálható, amelyet máshol nem találhatunk: 1850, illetve 1800 előtt kiadott könyvek, kották és hangzó anyagok, CD-ROM-ok, periodikák.

Mára már több mint 25 könyvtár használja a Corvina rendszert, és a tagok számára természetes alapelv, hogy egymás számára szabadon elérhetővé tett katalógusaikban keressenek, illetve onnan MARC formátumban rekordokat saját felhasználásra áttöltsenek. A grafikus felület által nyújtott megoldás olyan egyszerű, hogy a tagkönyvtárak katalogizálói a mindennapi munkafolyamat részeként élik meg azt, s hasonló természetességgel használják a Z39.50 protokoll által elérhetővé tett külföldi könyvtárakat is (pl. a Library of Congress katalógusait). Itt jegyezném meg, hogy a Corvina könyvtárak nagyobb katalógusait más magyar könyvtárak is rendszeresen használják a Web, illetve a Z-szerver megoldásokat kihasználva. A letöltés jelenleg még nem korlátozott, bár egyes könyvtárak esetében elég jelentős rekordszámról van szó.

Ugyancsak nagy előnyt jelentett az együttműködésben, hogy a tagkönyvtárak elfogadták az azonos feldolgozási formátumból származó előnyöket, vagyis azt, hogy a USMARC formátum lényegében minden dokumentumtípus feldolgozására pontos le-

írással szolgál, és a világon eddig számítógéppel feldolgozott kiadványok jelentős része elérhető ebben a formátumban. Kétségtelen, hogy az egyes könyvtárak házi katalogizálási szabályzatai eltérőek, azonban talán még így is közelebb állnak egymáshoz más magyar könyvtárakéinál.

Utolsóként említeném, pedig talán elsőként kellett volna: a Corvinát használó könyvtárak munkatársainak kapcsolata nemcsak szakmai kapcsolatokra, hanem személyes kapcsolatokra is épül. A Corvina felhasználó kör összejövetelei nem pusztán formális találkozások: mindig fontos szakmai trendek egyeztetésére is sor kerül. Éppen erre a kapcsolatrendszerre épített a kör, amikor létrehozta a VOCAL Egyesületet, amelynek fő célja a tagok közti további együttműködés biztos keretek közé terelése és fejlesztése. Az Egyesület működésének középpontjában az osztott katalogizálás áll, de hangsúlyozzuk az együttműködés egyéb formáinak a fontosságát is: közös fejlesztések trendjeinek megfogalmazása, szakmai továbbképzések szervezése, az egymással való kompatibilitás megőrzése az egyes rendszerek installációinak állandó egyeztetésével, a katalogizálási szabályzat kidolgozása és karbantartása.

Mindezek az érvek talán elég meggyőzően bizonyítják, hogy a Corvina könyvtárak osztott katalogizálási törekvése nem erőltetett fejlesztés, hanem az eddigi munka és együttműködés természetes folytatásán alapul. A tagkönyvtáraknak szándékosan lassítaniuk kellett volna eddigi fejlődésüket, ha nem választják minél előbb ezt az utat. Ez a választás természetesen nem jelenti azt, hogy a VOCAL Egyesület tagkönyvtárai el akarnának szakadni a MOKKA terveitől. Szeretnénk emlékeztetni rá, hogy a MOKKA alapszabálya lehetőséget ad rá, hogy nemcsak egyedi könyvtárak csatlakozhatnak a rendszerhez, hanem konzorciumok is. A VOCAL rendszer koncepciója eredendően tartalmazza a MOKKA-hoz való kapcsolódás lehetőségét. A tagok kapcsolódása a VOCAL központi adatbázisán keresztül a

MOKKA számára is kedvező megoldás: a több, eltérő szokásokkal rendelkező tagkönyvtár problémáit hordozó rekordok helyett egységes és eleve le-tisztult szabályok szerint létrehozott rekordok sokkal nagyobb számával rendelkezhetnek.

A rendszer jellemzői

A VOCAL rendszert kialakító Dataware Kft., a KLTE és a JATE könyvtárak már 1997-ben létrehoz-tak olyan központi katalógust, amely a tagkönyvtá-
rak többségének számítógépes katalógusában tá-
rolt rekordok összemásolása útján keletkezett. Ez a
katalógus statikus volt, nem került sor frissítésére.
Létrehozásának célja az volt, hogy a fenti intézmé-
nyek szakértői az adatbázis rekordjainak, állomá-
nyának elemzése után kialakíthassanak egy osztott
katalogizálási koncepciót és az így kialakított meg-
oldásokat éles adatokon tesztelhessék. 1998 nyará-
ra sikerült is kidolgoznunk egy olyan koncepciót,
amely elméletileg megválaszolta a Corvinát haszná-
ló könyvtárak közötti osztott katalogizálási rend-
szer fő elveivel és a kialakítandó munkafolyamattal
kapcsolatos legfontosabb kérdéseket.

Ezek a következők voltak:

- ☞ A rendszer lényegi része, motorja egy olyan, fizi-
kailag is létrehozott, automatikusan épülő köz-
ponti adatbázis, amely állandóan (online kap-
csolat) tükrözi a tagok adatbázisainak aktuális
állapotát;
- ☞ A központi adatbázis mind bibliográfiai, mind
egységesített névalakokat tartalmazó rekordok-
ból is építkezik (utóbbi esetben helyi, azaz tény-
legesen felhasznált egységesített alakot tartalma-
zó, s háttér, azaz ténylegesen még fel nem hasz-
nált egységesített alakokat tartalmazó, valamint
- ún. „szkeleton”, azaz a bibliográfiai rekord fel-
töltésekor automatikusan létrehozott, de nem el-
lenőrzött egységesített alakot tartalmazó rekor-
dok állományairól is szó van);
- ☞ A tagok képesek legyenek a központi adatbázis
bibliográfiai és authority rekordjainak közvetlen
letöltésére;
- ☞ A központi adatbázis rekordjai tartalmazzák a
tagkönyvtárak lelőhelyadatait, és egyben tegyék
lehetővé az aktuális státusz-adatok megtekinté-
sét, illetve a könyvtárközi kölcsönzésben való
közvetlen felhasználását (ODR funkció);
- ☞ A tagok napi katalogizálási munkájában ne je-
lentsen többlet terhet az osztott katalogizálási
munkafolyamat (azaz a tételek azonosítása, illet-
ve a módosított vagy újonnan létrehozott téte-
lek mentése ne okozzon plusz műveleteket);
- ☞ Továbbra is meg lehessen őrizni a tagok helyi
adatbázisainak integritását (a helyi katalogizála-
si szabályok soha nem valamiféle misztikus he-
lyi „önfejűségéből” erednek, hanem a helyi katal-
ógusok helyileg kialakított, sokszor értékes ele-
meket tartalmazó történeti alakulásából);
- ☞ A VOCAL adatbázis automatikus építését az biz-
tosítja, hogy a tagok az OPAC-ba (helyi kataló-
gusba) ment opció helyett mechanikusan az
OPAC+VOCAL-ba (egyszerre a helyi és a köz-
ponti katalógusba) ment opciót használják;
- ☞ Biztosítani kell a helyi és a VOCAL adatbázis re-
kordjainak kapcsolatát és egyben a VOCAL adat-
bázis rekordjainak javíthatóságát (ennek érdeké-
ben a tagok egyedi rekordazonosítókat használ-
nak, és a VOCAL adatbázisból letöltött rekor-
dok azonosítóját a helyi adatbázisokban is meg
kell őrizni);

☉ A VOCAL adatbázis rekordjai kétféle mezőt tartalmaznak: a legtöbb bibliográfiai adatot tartalmazó mező felülírható (a bevitt adatok tehát bővíthetők, de elkerülendő az adatvesztéséget jelentő törlés); a lokális adatokat és a tartalmi leírást tartalmazó mezők viszont „hozzáírás” státusban vannak (a tagkönyvtárak által bevitt adatok minden körülmények között hozzáíródnak a már bevitt adatokhoz, anélkül, hogy abból bármit is törölnének).

A fenti elvek részletes kidolgozása után a kísérletre jelentkező tagkönyvtárak mindegyikében telepítésre került a Corvina rendszer katalogizáló moduljának az a változata, amely már tartalmazta a fenti elveknek megfelelő funkciókat. A VOCAL adatbázisban való közvetlen javítás érdekében az érintett könyvtárakban (ez természetesen szűkebb kört jelentett) telepítettük a katalogizáló modul Java változatát: így lehetségessé vált a hálózati adatátvitel okozta esetleges lassulás következményeinek kivédése. A teszt nem terjedt ki a tényleges munkafolyamatra: a tagkönyvtárak katalogizálói automatikusan mentették a rekordokat és a javításokat (mind a bibliográfiai, mind az authority rekordok esetében) a VOCAL adatbázisba is. A VOCAL adatbázis 1998 július végétől épült ily módon: átlagosan havi 30 ezer rekord gyarapodást könyvelhettünk el. A teszt időszakában (az év végéig tartott) bebizonyosodott, hogy az elképzelés életképes, és a legtöbb, időközben felmerült számítástechnikai és könyvtári-feldolgozási problémát is sikerült megoldani.

A tesztidőszakban a KLTE és a JATE könyvtárainak katalogizálói többször is egyeztetni próbálták a VOCAL katalogizálási szabályzat részleteit, s mára ennek legfontosabb keretei tisztázódni látszanak. (A VOCAL szabályzat kialakításakor messzemenően figyelembe vettük a MOKKA bizottságai által elfogadott elveket is).

Munkafolyamatok a VOCAL rendszerben

A VOCAL rendszerben elképzelt és kialakított munkafolyamatoknak négy sarkalatos pontjuk van:

- ☉ Tekintettel arra, hogy a VOCAL adatbázis teljes mértékben tartalmazza a helyi adatbázis rekordjait: a helyi adatbázisban történt, negatív eredményt hozó ellenőrzés után kötelező a VOCAL adatbázisban történő azonosítás;
- ☉ Semmilyen körülmények között nem lehet megváltoztatni az átvett bibliográfiai és authority rekordok azonosítóját;
- ☉ Az átvett rekordból nem szabad semmilyen meglévő adatot törölni, akkor sem, ha a saját adatbázisunk építési elvei szerint az „főlöleges” adat;
- ☉ Minden más adat (helyi ’státus’-adatok, szakjelzetet és tárgyszavakat tartalmazó mezők).

A munkafolyamat leírása a következő három alaphelyzetet vette tekintetbe:

- ☉ Amennyiben a katalogizáló megtalálja az azonosítandó tételt a saját adatbázisában, az új példányt a szokásos módon hozzáírja a mű már meglévő rekordjához – mentés után a javított rekord automatikusan bekerül a helyi és a VOCAL adatbázisba. A VOCAL adatbázisban a rekord bibliográfiai és tartalmi leírást tartalmazó része változatlan marad; a leőhelyeket tartalmazó adatok újabbal bővülnek (csak a példánnyal rendelkező könyvtárak kódja, illetve annak feloldása látszik, amennyiben valaki a példányok aktuális státusára kíváncsi, a könyvtár nevére kattintva lekérdezheti azt; a név mellett megjelenő ikonra kattintva a megfelelő jogosultsággal ren-

delkező könyvtári felhasználó könyvtárközi kölcsönzési kérést indíthat;

- ☞ Amennyiben a helyi katalogizáló nem tudja azonosítani a keresett tételt a saját katalógusában, kötelezően azonosítani kell azt a VOCAL adatbázisban. Ha ott megtalálja, akkor a rekordot átkéri saját katalogizáló-szerkesztő ablakába (ez a Corvina rendszer X-Window és Java katalogizáló moduljának beépített funkciója) és azt példányinformációkkal, tartalmi feltárással, illetve esetleg egyéb adatokkal kiegészíti, majd az előző pont szerinti eljárással elmenti. Az átvett rekordok bibliográfiai leírást tartalmazó részét csak szükség esetén javíthatja (ha abban helyesírási, gépelési vagy a már részletesen tisztázott leírási szabályzatnak ellentmondó hibát talál). A tartalmi leírást tartalmazó mezőket a sajátjával helyettesítheti, hiszen ezek „hozzáírás” jellegű mezők, azaz a központi adatbázisban található adatokhoz hozzáíródnak, azokat nem törlik.

Ha a helyi adatbázis számára új, egységesített alakra van szükség, akkor a katalogizáló lehetőség szerint ezt is a VOCAL adatbázisból kell hogy áttemelje – különösen a sok utalóval rendelkező authority rekordok esetében. Amennyiben a katalogizáló új, egységesített alakot tartalmazó rekordot készít katalogizálás közben, ez is automatikusan mentődik a VOCAL adatbázisba.

- ☞ Amennyiben a katalogizáló sem a helyi, sem a VOCAL adatbázisban nem találja meg a tétel leírását, azt maga készíti el és az időközben készített egységesített névalakokat tartalmazó rekordokkal együtt automatikusan mindkét adatbázisba elmenti. Ez alól csak azok a rekordok kivételek, amelyek a helyi könyvtárak meghatározása szerint „csonka” rekordoknak minősülnek: pl. a kölcsönzés során „röptében” leírt könyvek.

A legfontosabb alapelv tehát az, hogy a VOCAL rekordok alapvető szerkezetén nem szabad változtatni. Természetesen a tesztidőszakban kidolgozott katalogizálási szabályzat minden problémára részletesen nem terjedhetett ki. Éppen ezért létrehozunk egy olyan Web felületet, amely egyrészt tartalmazni fogja az eddig kidolgozott anyagokat, másrészt lehetőséget fog adni arra, hogy az egyes pontokhoz olvasás vagy munka közben a tagkönyvtárak könyvtárosai megjegyzéseket fűzhessenek. Elindítunk egy olyan levelezési listát is, amely elsősorban a hasonló problémák felvetésével és megoldásával foglalkozik – ennek archívumát visszakereshetővé tesszük. Az így összegyűjtött kérdéseket rendszeresen megvitatjuk a VOCAL Egyesület szakmai rendezvényein és megegyezés után a szabályzatot kiegészítjük. Tisztában kell lennünk azzal, hogy az osztott katalogizálás munkafolyamatának végleges kidolgozása nem történhet egyik napról a másikra – az alapelvekhez való ragaszkodás azonban sok problémán átsegítheti a tagokat.

A bibliográfiai feltárás problémái

A bibliográfiai leírás szabályzatának kidolgozásánál a következő szabványokat vettük figyelembe (*Koltay Klára* által összeállított anyag alapján):

- ✓ Magyar katalogizálási és besorolási szabványok
- ✓ Transzliterációs szabványok
- ✓ USMARC Bibliographic Format
- ✓ USMARC Authority Format
- ✓ USMARC Holdings Format

A bibliográfiai leírás a következő dokumentumokat tekinti tárgyának:

- ✓ Monográfia
- ✓ Periodika (nyomtatott, elektronikus)
- ✓ Hangdokumentumok
- ✓ Kotta
- ✓ Térkép

- ✓ Képi anyag (kivetíthető és nem kivetíthető képek)
- ✓ Számítógépfájlok
- ✓ Archiv anyagok

Az azonos szabványok használata ellenére számtalan problémával kell szembenézni a leírási gyakorlatban. Elsőként a bibliográfiai leírás nyelvvel kapcsolatos problémákról ejtenék néhány szót.

A Corvina rendszer alkalmas az összes diakritikus jel bevitelére, archiválására, indexelésére és a legtöbb megjelenítésére is – az ISO 8859-1 karaktertábla legközelebbi karakteréhez idomítva (néhány ritkán használt jel megjelenítésére egész egyszerűen nincs megfelelő karakter, ezek helyett az & jelet használjuk mind a megjelenítésre, mind a visszakeresésre – a feldolgozott dokumentumok leírásánál ezek gyakorlatilag nem fordulnak elő). Az indexelésnél és a visszakeresésnél tehát elegendő a legközelebbi karakter használata – így a normál billentyűzetkiosztás nyugodtan használható (a felhasználókat nem lehet arra kényszeríteni, hogy egy 101 gombos billentyűzetten különböző kombinációkat próbálgassanak).

A bibliográfiai leírás mezőiben alkalmazott eredeti, illetve magyar nyelvű leírásnál kiindulási alapként a szabványcsalád előírásait fogadtuk el – ennek egyes részei a későbbiekben pontosításra szorulhatnak. Hasonlóképpen járunk el a rövidítések alkalmazásánál is.

Kényes kérdés a személynevek mint besorolási adatok leírása. A cirill betűs nevek átírásánál az általános szempont mindenképpen az MSZ 1362 szabvány mellékjeleket tartalmazó táblázatának a betartása. Azonban figyelembe kell venni, hogy az egyes tagkönyvtárak eltérő és egyszerűsített átírásokat alkalmazhattak, s a már bevitt besorolási adatok egyeztetése nem lesz egyszerű feladat. (Előkészületben van egy olyan editáló program, amely lehetővé teszi az adatbázis által már használt táblák bejegy-

zéinek visszamenőleges javítását, a mindennapi használat leállítására nélkül.)

A VOCAL katalogizálási szabályzata, a MOKKA szabályzatához hasonlóan (annál valamivel bővebben), kidolgozta a maga minimum követelményrendszerét. Az ebben a követelményrendszerben található mezők és almezők kitöltése lehetőség szerint kötelező. A problémát nem is annyira ez jelenti: inkább a megengedő részekkel van probléma, például a név típusú besorolási adatok esetében. Amennyiben valamelyik könyvtár megadja a szerző neve mellett annak foglalkozását, születési és halálzási dátumát, a többi könyvtár ezt már nem törölheti – vagy átalakítja a saját besorolási adatait ennek megfelelően, vagy a saját katalógusba való mentésnél minduntalan kitöröli ezeket az adatokat. A szabályzatnak még számtalan olyan pontja van, amelynél előre nem lehetett megállapítani a pontos értelmezést, ezek tisztázására menet közben kell sort keríteni.

A tartalmi feltárás problémái

A VOCAL rendszer másik előnye és egyben problémája is a tartalmi feltáráshoz kapcsolódik. A tagkönyvtárak legtöbbször használ valamiféle tartalmi feltárási eszközt. Az ennek rögzítésére szolgáló mezők „hozzáírás” típusú mezők: minden könyvtár a saját megoldását használja, és az hozzáíródik a többiekéhez. Az identitás megállapítására a 650 és 651 mezők indikátorait használjuk. Az úgynevezett szabad tárgyszavak vonatkozásában – ezek nem esnek authority kontroll alá – nem kell törekedni a szétválaszthatóságra, hiszen ezek csak a kulcsszavas visszakeresést segítik a VOCAL adatbázis esetében. A szakjelzetek használata nem jelent különösebb gondot: az ETO rendszert használó könyvtáraknak

nyilvánvalóan törekedniük kell a már létező jelzettek átvételére – amennyiben ez nem ellentétes a lokális rendszerrel.

A tárgyszót használó rendszerek esetében már nem ilyen egyszerű a helyzet. A tagkönyvtárak jelenleg a következő fontosabb rendszereket használják: Library of Congress tárgyszavak, Library of Congress tárgyszavak magyar fordítása, JATE tárgyszórendszer, Medical Subject Headings, Művészeti tárgyszórendszer. Nyilvánvaló, hogy ezek nem keveredhetnek egymással – még egy az egyben történő átvétel esetén is a legtöbbször szükség van legalább az indikátor megváltoztatására. Reményeink szerint azonban már a pusztán azonosítási kényszer is sokat segíthet az egyes rendszerek további tisztulásában és közelítésében. Terveink szerint a tárgyszavak használata a jövőben egyszerűsödni fog.

Várható eredmények

A VOCAL rendszer üzembe állításától a következő eredményeket várjuk:

- ☞ A nagyszámú kötelező rekordátvétel gyorsítani fogja a dokumentumok feldolgozását;
- ☞ A besorolási adatok kötelező azonosítása és lehetőség szerinti átvétele tisztábbá teszi a lokális adatbázisokat és a VOCAL adatbázison keresztül közelebb hozza őket egymáshoz;
- ☞ A periodikák feldolgozásánál a könyvtárak segítik egymást a 853-855 adatcsoport kidolgozásánál, azaz az egyes periodikák érkeztetési mintájának átvételével jelentősen gyorsíthatják az érkeztetési modulok konfigurálását és egységes használatát;

- ☞ A nem-monografikus dokumentumok egységes és gyorsított feldolgozását;
- ☞ A „régii” könyvek nagyszámú feldolgozása (a JATE könyvtár és a Somogyi könyvtár gyűjteménye mellett az egyházi gyűjtemények) és a számítógépes feldolgozás egységesítésének lehetősége;
- ☞ A pontos lelőhelyadatok elérhetőségével lehetségessé válik több mint 20 könyvtár példányadainak lekérdezhetősége (a VOCAL adatbázis már indulásakor is több mint félmillió példány adatait tartalmazza);
- ☞ A KLTE vezetésével a funkciók ODR használata (ez nem csak a Corvinát használó könyvtárak adatait tudja szolgáltatni) és az országon belüli könyvtárközi kölcsönzés megkönnyítése;
- ☞ A tagkönyvtárak számára kidolgozott és pontosított feldolgozási szabályzat példa értékű lehet;
- ☞ A MOKKA rendszeréhez való csatlakozás VOCAL adatbázisán keresztül országos jelentőségű tapasztalatokat fog hozni;
- ☞ A VOCAL rendszerhez csatlakozó kisebb könyvtárak számára lehetőséget kívánunk biztosítani nagyobb számú bibliográfiai és besorolási rekord letöltésére és ezzel a lokális adatbázisok letöltésének meggyorsítására.

A VOCAL rendszer központi adatbázisának felépítése a cikk megírásának idején* fejeződik be, és ezekben a napokban kezdődik el az üzemszerű használat a JATE és a KLTE könyvtárai számára. Ezzel kezdetét veszi a Corvina rendszert használó könyv-

* A cikk megírása 1999 áprilisában.

tárak által kidolgozott osztott katalogizálási rendszer második fázisa, amikor egymásután töltjük be a többi tagkönyvtár adatait és pontosítjuk velük a feldolgozási szabályzat értelmezését.

Felhasznált irodalom

AMBRUS Zoltán: Egy hosszú fejlesztés rövid vázlata avagy mégis TEXTLIB = <http://www.vfmk.hu/vfek/konf/ambrus.htm>
BAKOS Klára – MÉZES István – VAJDA Mária: Osztott katalogizálás megvalósításának gyakorlati modellje a

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen OLIB7 rendszerrel.

GYÜRE Péter: Osztott katalogizálás a gyakorlatban – a „VOCAL” rendszer = <http://www.iif.hu/rendezvenyek/networkshop/98/eloadas/html/d/pgyure/pgyure.htm>

GYÜRE Péter – KOLTAY Klára: Voyager – mire használható egy integrált könyvtári rendszer. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1997. 3. sz. 102-108. p.

HORVÁTH Ádám: Rendszerváltás az OSZK-ban, a közreműködő szemével. In: Könyvtári Figyelő, 1998. 2. sz. 219-228. p.

Vajda Erik: Osztott (közös) katalogizálás Magyarországon = <http://www.iif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/1/index.htm>

TÁRGYKÖRI "ZSILIPEK" szorítják gátak közé az Internet információözönét. - A brit egyetemek szakemberei 3 évi munkával építettek ki 7 ilyen zsilipet (gateway), amelyek összesen 150 000-nél több, gondosan kiválogatott Internet-forráshoz, Web-helyhez irányíthatják a kutatókat, s az érdeklődő nagyközönséget. A hét tárgykör: művészet és tömegkommunikáció; közgazdaság; konfliktusok; technika; történelem; orvostudomány; társadalomtudomány.

Használatuk ingyenes.

(Interlend. Doc. Supply, 1998. 4. sz.)
